

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
доктору юридичних наук,
старшому науковому співробітнику,
провідному науковому співробітнику
відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
Тимченку Геннадію Петровичу

ВІДГУК

**офіційного опонента - кандидата юридичних наук, доцента,
доцента кафедри цивільного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Панової Людмили В'ячеславівни на дисертацію
Д'яченко Тетяни Геннадіївни за темою
«Договір банківського вкладу у цивільному праві України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право»**

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження. Процес переходу України до якісно нової форми економічних відносин, які базуються на ринкових принципах, зумовив необхідність кардинальних змін у фінансово-економічній сфері, яка відіграє ключову роль у забезпеченні руху грошових потоків. Основною ланкою цієї сфери є банківська система, якій належить провідне місце у загальному механізмі організації та

регулювання господарського життя суспільства і від ефективності функціонування якої вирішальною мірою залежить успіх країни загалом. Банки є юридичними особами, значна частина фінансових потреб яких забезпечується запозиченими коштами. Останні, як відомо, є невід'ємною частиною банківської діяльності (бізнесу) і саме цим вони відрізняються від інших юридичних осіб, які також можуть залучати кошти. Для більшості банків головним джерелом фінансування є депозити клієнтів, які не є банками. Значна частина клієнтів банків, особливо фізичні особи, розглядають свої банківські депозити, як форму збереження, що приносить процентний дохід. Дійсно, депозити в якійсь частині виконують цю функцію, з іншого боку їх можна розглядати в якості позик банку від населення, які дозволяють банкам вести банківську діяльність (бізнес). Слід підкреслити, що корпоративні клієнти банків на відміну від індивідуальних вкладників в більшій мірі усвідомлюють цю різницю, тому і до цього дня питання правової природи договору банківського вкладу викликає дискусію серед правників. Ринок депозитів умовно можна поділити на індивідуальний та корпоративний. Параметри діяльності корпоративного та індивідуального сегментів ринку депозитів значно розрізняються, тому виникає необхідність звернути увагу на дослідження окремих особливостей пов'язаних із суб'єктним складом правовідносин, що виникають на підставі договору банківського вкладу.

Важливе значення для актуальності звернення до зазначеної проблематики має також загальний швидкий розвиток цивільно-правових відносин на нинішньому етапі. Ми пам'ятаємо, як Національний банк України практично два з половиною роки боровся за введення до законодавства норми щодо заборони дострокового вилучення вкладів з банків. Логіка була простою – масове вилучення вкладниками депозитів («bank run», паніка) може зруйнувати будь-який банк, навіть який має достатній фінансовий капітал (яскравими прикладами можуть слугувати

ситуації, що склались навколо Silicon Valley Bank або Signature Bank нещодавно). НБУ намагаючись провести підготовлені зміни до Цивільного кодексу України щодо заборони вкладникам забирати внесені ними кошти розумів, що у відповідності до ст. 22 Конституції України, при прийнятті нових законів або внесенні змін в діючі закони існує пряма заборона обмеження (звуження) обсягу існуючих прав та свобод. Однак, дослідження цього питання показало існуючу колізію: масове вилучення вкладів порушує права тих, хто залишається клієнтом банку. Тому, парламентська більшість підтримала зміни до Цивільного кодексу України. Контекст у якому потрібно проводити дослідження пов'язаний не тільки з політичною владою або з модельним правовідношенням між клієнтом та банком, а й з конкретними правовідношеннями, які знаходять своє відображення в договорах банківського вкладу. Тому, звернення Т. Г. Д'яченко до теми дослідження є актуальною та в черговий раз демонструє, що алгоритмічний підхід до договору банківського вкладу (депозиту) через визнані категорії цивілістики (юридичний факт, документ, зобов'язання тощо) виявляє нові моменти.

Обстоюючи актуальність обраної теми, дисертантка звертає увагу також на процес рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства, який відбувається в Україні (стор.5) та на необхідність розробки наукових підходів і конкретних пропозицій по вдосконаленню норм цивільного законодавства України у зазначеній сфері правового регулювання суспільних відносин. Отже, актуальність обраної теми підтверджується також сформованими та обґрунтованими пропозиціями цивільно-правових норм, що запропоновані Т. Г. Д'яченко у дисертаційному дослідженні за темою «Договір банківського вкладу у цивільному праві України».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано в межах таких тем науково-дослідної роботи відділу проблем цивільного, трудового та

підприємницького права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України: «Актуальні проблеми цивільно-правового регулювання договірних відносин в Україні» (державний реєстраційний номер РК 0117U002700), «Забезпечення виконання зобов'язань у цивільному праві України: проблеми теорії і практики» (державний реєстраційний номер РК 0119U102857).

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою у своїй більшості є обґрунтованими, переконливими та логічними. Для розкриття теми дисертантка використала значну за обсягом літературну та нормативну базу дослідження, в якому здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягало у виявленні теоретичних та практичних проблем правового регулювання договору банківського вкладу в цивільному праві України. Основою для проведення власного дослідження здобувачки стали дисертаційні праці вітчизняних авторів, серед яких передусім звертає на себе увагу монографії та дисертаційні роботи І. А. Безклубого «Теоретичні проблеми банківських правочинів» (Київ, 2006 р.); Н.В. Дроздової «Договір про надання фінансових послуг у цивільному праві України» (Київ, 2005 р.), М.А. Біди «Договір банківського вкладу (депозиту) за цивільним законодавством України» (Київ, 2011р.) тощо, а також чисельні монографічні роботи дореволюційних авторів щодо історії розвитку інституту, який є темою дослідження.

Автор веде конструктивну полеміку про особливості регулювання відносин у банківській сфері щодо питань пов'язаних з договором банківського вкладу на сторінках своєї роботи з вітчизняними і зарубіжними авторами. Аналіз цих робіт і представленого дисертаційного дослідження Т. Г. Д'яченко дозволяє зробити висновок про те, що праця здобувачки носить оригінальний характер, відрізняється від інших робіт

переліком питань, які досліджуються, літературними джерелами, які лягли в основу, метою і завданнями, а також оригінальним змістом і висновками, які є новими або носять елемент новизни, що удосконалюють відомі положення, запропоновані іншими авторами.

Як позитив можна відмітити також те, що деякі висновки Т. Г. Д'яченко ґрунтуються на досвіді Європейських країн та судовій практиці. Таким чином, предметом дослідження здобувачки передбачувано стали, з огляду на її тему, національні та міжнародні норми, наукові праці та судові рішення, які стосуються цивільно-правових відносин, щодо договору банківського вкладу (стор.7), що відповідає об'єкту дослідження, який в роботі вірно визначений як правовідносини, які виникають на підставі договору банківського вкладу (стор.7)

Дисертаційна робота належним чином структурована та оформлена, змістовна складова кожного параграфу відповідає його назві, висновки та пропозиції, що сформульовані в ході дослідження є достатньо обґрунтованими. Зазначені обставини дозволяють охарактеризувати проведене Т. Г. Д'яченко дослідження як цілісне, самостійне та завершене, а сформульовані висновки достовірними.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Комплексне опрацювання та системний аналіз нормативних джерел, нормативних актів щодо цивільно-правового регулювання відносин у банківській сфері стосовно залучення вкладів від фізичних та юридичних осіб, інших теоретичних та практичних матеріалів, дало можливість здобувачці сформулювати власні наукові положення, висновки та рекомендації, що відзначаються повнотою, достовірністю і чіткістю формулювань. Робота відрізняється від здобутків інших вітчизняних та зарубіжних дослідників, оскільки в ній охоплюється ширше коло проблем на сучасному рівні розвитку фінансово-економічної сфери, на відміну від деяких аспектів аналізу правового регулювання договору

банківського вкладу, які ставали предметом вивчення у цій сфері раніше, акцентовано увагу на генезі та трьох іпостасях договору банківського вкладу, як юридичного факту, як документу та як зобов'язання, тобто вперше тематика комплексно розглядається саме під таким кутом зору. На підставі проведеного дослідження Т. Г. Д'яченко сформульовано і обґрунтовано ряд нових ідей і науково-теоретичних висновків, які свідчать про її наукову зрілість і обізнаність, дозволяють охарактеризувати її дисертацію як завершене наукове дослідження, здійснене самостійно і творчо. Положення, які винесені на захист, характеризуються необхідним для робіт такого роду рівнем новизни і є особистим здобутком авторки.

До найбільш вагомих наукових положень, що характеризуються новизною або її елементами, слід віднести наступні:

Насамперед варто відзначити пропозицію здобувачки щодо внесення змін до параграфу 3 глави 71, параграфу 1 глави 72 ЦК України та статті 1 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» спрямованих на введення до цивільного законодавства норм пов'язаних з можливістю укладення банками договорів банківського вкладу із множинністю осіб на стороні вкладника за аналогією із деякими іноземними державами, на кшталт «спільних банківських рахунків» або «сімейних банківських рахунків». Покладені в основу цих положень новизни пропозиції вперше на монографічному рівні формують уявлення про різні можливості забезпечити права спільних вкладників; як сторони в договорі банківського вкладу.

Автор зупиняється на розгляді питання негативної процентної ставки вперше на дисертаційному рівні, що дає їй можливість сформулювати положення новизни першого рівня, в яких належно доведено автором, що застосування у договорі банківського вкладу негативної процентної ставки є неможливим з огляду на імперативну оплатність цього договору. (стор.168-169)

Заслуговує на увагу значна робота проведена автором дослідження щодо історії розвитку відносин, що пов'язані з правовим регулюванням договору банківського вкладу (стор. 16-46), а також переконливе обґрунтування позиції про те, що договір банківського вкладу відрізняється від інших суміжних з ним конструкцій (договору позики, договору зберігання, договору банківського рахунку) та є самостійним цивільно-правовим договором (стор.76-80).

Так само ґрунтовно і належно аргументованою є цілісна характеристика договірної конструкції через категорію зобов'язального правовідношення на основі вітчизняного і зарубіжного досвіду, що дозволило Т.Г. Д'яченко віднести до положень новизни, яке сформульоване вперше те, що укладення банками договорів банківського вкладу з умовами вкладної (депозитної) лінії не суперечать такий правовій характеристиці договору банківського вкладу як його реальність.

Чітко сформульовані і належно обґрунтовані у дисертації Т.Г. Д'яченко наукові положення, що удосконалені або набули подальшого розвитку, зокрема, заслуговує на підтримку висновок про те, що договір про залучення внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок не є тотожним договору банківського вкладу у розумінні статті 1058 ЦК України та статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність», оскільки кредитна спілка не є банком – спеціальним суб'єктом, а депозитні рахунки, які кредитна спілка відкриває своїм членам не є банківськими рахунками.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Виходячи з вищенаведеного, все це знаходить своє підтвердження у детальному аналізі нормативного, літературного і фактичного матеріалу. Робота містить як гіпотези, так і ретельні обґрунтування, а результати наукового пошуку авторки описуються у найбільш повний і цілісний спосіб, що підтверджується, в

тому числі наведеною кількістю опрацьованих нею джерел, які складають 331 найменування. Основні положення і висновки, сформульовані в дисертації, відображені автором у 7 особистих публікаціях (зокрема, у чотирьох наукових працях, в яких опубліковані основні результати дисертації, включаючи такі, які належать до видань визначених МОН України як такі, в яких можуть публікуватися результати наукових досліджень, в тому числі зарубіжні і трьох наукових працях, які засвідчують апробацію результатів дисертації), аналіз яких дозволяє зробити висновок, що як наукові статті, так і представлені тези доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях з належною повнотою висвітлюють зміст основних положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що вони мають як науково – теоретичний, так і практичний інтерес, а відтак можуть бути використані у правотворчій діяльності – для удосконалення положень чинного цивільного законодавства України щодо правового регулювання правовідносин, що виникають на підставі договору банківського вкладу, у науково – дослідній сфері – для подальших досліджень проблем, пов’язаних із правовою природою і правовим регулюванням відносин що виникають у банківській сфері з метою залучення грошових коштів від потенційних вкладників, у правозастосовній діяльності – шляхом застосування судами при розгляді відповідних категорій справ; адвокатами, нотаріусами та іншими практичними працівниками під час здійснення професійної діяльності; у навчальному процесі – під час викладення учбових дисциплін «Цивільне право», «Договірне право», «Приватне право: сучасні доктрини в судовій та правозастосовній практиці»; при підготовці відповідних методичних та навчальних посібників, а також підручників для студентів закладів вищої юридичної освіти тощо. Можна прогнозувати, що результати

дисертаційного дослідження і запропоновані зміни до цивільного законодавства можуть бути використані у процесі *рекодифікації* (оновлення) ЦК України.

Дискусійні положення дисертаційного дослідження та зауваження до нього. Ряд висновків і пропозицій автора носять дискусійний характер або на думку опонента є недостатньо аргументованими, зокрема:

1. Поняття «об'єкт правовідношення» та теорія правовідношення існують в царині цивілістики більше двохсот років. В якості предмету наукового дослідження поняття «об'єкт» прийнято розглядати, як те на що спрямовано правовідношення (загально-філософська теорія об'єкта) або з приводу чого виникає правовідношення (спеціально-юридична теорія об'єкта). В загальному вигляді вона виглядає, як спрямованість суб'єктивного права у вигляді мети на його об'єкт. Відомо також, що зазначені два підходи мають внутрішні теорії (моністичні та плюралістичні), які розкривають зміст поняття «об'єкт». Представники плюралістичної концепції об'єктів (Г.Ф. Пухта, Д.Д. Грімм, М.М. Коркунов, Г.Ф. Шершеневич тощо) допускали існування різних об'єктів. Представники моністичної (Ф. К. фон Савіньї, О. фон Гірке, О.С. Іоффе тощо) теорії намагались обмежити зміст об'єкта тільки одним явищем. Плюралістичні теорії можна умовно поділити на дві великих групи: перша – визнає в якості об'єктів різноманітні блага, які відповідають об'єктам цивільних прав (речі, дії, результати робіт, послуги тощо), інша – зберігає дихотомічний поділ всіх об'єктів на речі та дії. При такому підході, очевидним є те, що плюралістичні концепції мають недолік при єдиному понятті суб'єктивного права існують кілька понять об'єктів права. Відповідно, з точки зору науки цивільного права виникає необхідність будувати самостійне вчення про право по

відношенню до кожного об'єкту. Якщо наука пішла б таким шляхом, то виникла б необхідність відмовитись від загального вчення про суб'єктивне право. Ще одним недоліком, вважається те, що всі вони включають річ до категорії об'єктів. Проте, як відомо, *юридично* впливати на річ, як на фізичний предмет неможливо, так як річ є об'єктом *фактичного* впливу з боку суб'єкта, тобто об'єктом дії, а не об'єктом правовідношення. Відповідно, вітчизняна наука права обрала моністичну теорію, яка пропонувала єдине розуміння об'єкта будь-якого суб'єктивного права. Очевидним є також факт того, що річ, як об'єкт правовідношення також не може бути об'єктом всіх зобов'язань (наприклад, виключних прав). Тому, О.С. Іоффе обґрунтовуючи моністичну теорію зазначив, що об'єктом правовідношення можуть бути тільки дії зобов'язаного суб'єкта. Запропонована теорія широко обговорювалась та критикувалась його колегами. Уникаючи зараз опису дискусії між науковцями слід зазначити, що в результаті, серйозним аргументом проти такого підходу стало те, що в ній відбулося винесення за рамки значення речей для правовідношень. При цьому, не потребує доказування те, що для речово-правових відносин, саме речі мають головне значення. І якщо визнати, що об'єктами правовідношення можуть бути тільки дії, то виникає питання: якщо речі не об'єкти, тоді що це з юридичної точки зору? І саме цей аргумент спрямував погляд науковця на допущення у теорії одночасного існування «юридичного об'єкта» - дії та «матеріального об'єкта» - речі. Враховуючи вищезазначене потребує додаткових пояснень на захисті дисертаційної роботи чому авторка зацентувала увагу тільки на матеріальному аспекті категорії «об'єкт», а юридичний об'єкт залишився поза увагою дослідниці? (стор.146)

2. З першим питанням тісно пов'язаний другий дискусійний момент роботи, а саме, на стор. 86 авторка зазначає наступне: «Говорячи про істотні умови договору, слід звернути увагу на предмет договору, оскільки останній згідно з законом є істотною умовою будь-якого договору, та є умовою, яка забезпечує видову ідентифікацію укладеного договору. В той же час, конкретизація в законі вказаної категорії відсутня, а в ряді норм ЦК України в якості предмету договору вказані об'єкти цивільних прав....Зрозуміло, що такий підхід законодавця об'єктивно не сприяє однаковому розумінню зазначеної категорії правознавцями. Тому погляди науковців на зміст вказаної категорії різняться». Роблячи перелік точок зору науковців автор не аргументуючи своєї позиції підтримує позицію С.І. Шимон, «згідно з якою предметом договору є основна дія (сукупність дій), яку слід вчинити для досягнення мети договору...». Доречним було б на захисті дисертації пояснити позицію автора враховуючи, що ототожнення предмету договору та матеріального об'єкту цивільних прав є недоречним (стор. 89) але автор зазначає, що «...до предмету договору банківського вкладу слід віднести не тільки суму вкладу, що підлягає видачі, а й вид вкладу (до запитання, строковий вклад, вклад на інших умовах його повернення), умови видачі суми вкладу банком (зокрема, одноразово всією сумою або частинами з розстроченням тощо), умови щодо сплати процентів (розмір, періодичність їх сплати тощо), у разі сплати вкладнику доходу у формі відмінній від процентів, умови його сплати (форма, розмір, періодичність сплати тощо)...».

3. Авторка приділяє багато уваги таким матеріальним об'єктам зобов'язання, як гроші, електронні гроші, іноземній валюті та банківським металам, що дозволяє їй дійти висновку (стор. 183) «З урахуванням положень банківських правил матеріальним об'єктом зобов'язання, що виникає на підставі договору банківського вкладу є грошові кошти(гривня), іноземна валюта, та банківські метали. Електронні гроші та цифрові гроші НБУ не можуть бути матеріальним об'єктом зобов'язання, що виникає на підставі договору банківського вкладу...». Проте, такий висновок потребує додаткових пояснень. Виходячи з тексту роботи (стор. 147) автор приділяючи увагу грошам зазначає, що «на переконання більшості науковців грошові знаки є родовими, подільними, замінними, рухомими речами....Що ж до безготівкових коштів, то вони на переконання більшості науковців відносяться до зобов'язальних прав вимоги клієнта до банку». Аналізуючи електронні гроші з посиланням на нормативні акти України авторка доводить, що електронні гроші це також є правом грошової вимоги, а користувачі електронних грошей мають право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг. Бажано б було на захисті дисертації пояснити в чому полягає принципова різниця між безготівковими грошовими коштами та електронними грошима, як правами вимоги та чому об'єктом зобов'язання що виникає на підставі договору банківського вкладу можуть бути безготівкові кошти та таким об'єктом не можуть бути електронні та цифрові гроші?
4. Дискусійним питанням та таким, що потребує додаткових пояснень виглядає думка авторки стосовно однієї з правових характеристик договору банківського вкладу, а саме, твердження

про те, що такий договір є нефідуціарним договором (стор.63, 82). На думку опонента, модель реального договору, практично завжди опосередковує фідуціарні відносини. Тому тут природньо прослідковується зв'язок між реальністю договору та фідуціарністю. Договір банківського вкладу є реальним договором, тому що вкладник виступає стороною, яка перш за все, зацікавлена у збереженні своїх благ та отриманні доходу, тому це виступає головним інтересом на забезпечення якого спрямована відповідна правова конструкція (юридичний інтерес). В цьому договорі на перший план виходить саме юридичний інтерес вкладників перед економічним (фінансовим) інтересом банку – надавача послуги, що дозволяє говорити тільки про суб'єктивне право вкладника, в тому числі і на укладення договору, а не про його обов'язок укласти договір – це ознака реальності договору банківського вкладу. Відповідно, юридичний ефект за договором банківського вкладу отримує сторона, що передає своє майно – вкладник або вигодонабувач але не сторона, що приймає це майно – банк. Саме тому, що предметом договору є послуга (дії спрямовані на надання послуг), що надається вкладнику, а надання такої послуги без отримання майна виключається, то в договорі банківського вкладу реальний характер забезпечується пріоритетом юридичних інтересів вкладників у забезпеченні збереження та приросту доходу. Проте, банк, надаючи послуги вкладникам, сам може користуватися залученими у власність благами, які йому передали вкладники, тому це може виглядати, що послуги надаються не тільки банками, а і вкладниками – банкам (позика). Тобто, правники повинні розрізняти економічний інтерес учасників правочину по залученню вкладів і юридичний інтерес.

Разом із тим, вищевикладені зауваження здебільшого мають дискусійний характер і пояснюються власним баченням офіційним опонентом проблем, які висвітлені і проаналізовані в дисертації Т.Г. Д'яченко, окремі з них, очевидно, можуть не збігатися з позицією дисертантки, що не позбавляє її позитивної оцінки як самостійної творчої праці, не ставлять під сумнів її наукове та практичне значення як актуальної, комплексної та багатогранної роботи, яка може слугувати основою для вдосконалення норм чинного цивільного законодавства, удосконалення практики застосування положень, які в ній висвітлені, містить вагомі для науки цивільного права в цілому і договірному права зокрема висновки і пропозиції.

Загальний висновок

Дисертаційне дослідження Д'яченко Тетяни Геннадіївни за темою “Договір банківського вкладу у цивільному праві України” є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано науково обґрунтовані результати з розробки теоретичних положень щодо зобов'язань, які виникають на підставі договору банківського вкладу, що має істотне значення для науки цивільного права.

Дисертаційна робота Д'яченко Тетяни Геннадіївни за темою “Договір банківського вкладу у цивільному праві України” подана на здобуття ступеня доктора філософії за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, а її авторка

Тетяна Геннадіївна Д'яченко — заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 - «Право» зі спеціальності 081 - «Право».

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Людмила ПАНОВА

